

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА імені В. М. КОРЕЦЬКОГО**

СМІРНОВА Валентина Олександрівна

УДК 321.7: 323.21

**ПОЛІТИЧНА ВОЛЯ ЯК ЧИННИК ДЕРЖАВОТВОРЧОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ: ОБ'ЄКТИВНІ ТА СУБ'ЄКТИВНІ
ДЕТЕРМІНАНТИ**

Спеціальність 23.00.02 – політичні інститути та процеси

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора політичних наук

Київ – 2019

Дисертацією є монографія.

Робота виконана у відділі правових проблем політології Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України

Науковий консультант: доктор політичних наук, професор
ГОРБАТЕНКО Володимир Павлович,
Інститут держави і права імені
В. М. Корецького НАН України,
провідний науковий співробітник
відділу правових проблем політології.

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
БАБКІНА Ольга Володимирівна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова, професор
кафедри політичних наук, публічного
управління та адміністрування;

доктор політичних наук, професор
КОРНІЄНКО Валерій Олександрович,
Вінницький національний технічний
університет, завідувач кафедри
суспільно-політичних наук;

доктор політичних наук, професор
КОЧУБЕЙ Лариса Олександрівна,
Інститут політичних і етнонаціональних
відносин імені І. Ф. Кураса НАН України,
провідний науковий співробітник відділу
теоретичних і прикладних проблем політології.

Захист відбудеться жовтня 2019 р. о 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.236.01 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) політичних наук в Інституті держави і права імені В. М. Корецького НАН України за адресою: 01601, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України за адресою: 01601, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

Автореферат розісланий

вересня 2019 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат політичних наук

М. Д. Ходаківський

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Політична воля як соціальний феномен досить неоднозначно тлумачиться у науковій літературі. Вона може розглядатися і як універсальна наукова категорія, зміст котрої вивчається у межах філософії, психології, політології, соціології та інших соціогуманітарних наук, і як прикладне поняття, що характеризує особливості функціонування політичної та державної влади у тій чи іншій країні. Воля як якість, стан чи акт цілеспрямованого втілення зусиль певного політичного актора не є фіксованою, вимірюваною величиною, однак вона відіграє значну роль у діяльності суб'єкта її вираження. Важливою ознакою змістовного наповнення поняття «політична воля» є здатність останньої інтенсифікувати якісні політичні перетворення та супроводжувати державотворчий процес.

Особливої актуальності питання співвіднесення вольових зусиль із політичним реформуванням набуває на сучасному етапі розвитку української державності. За умов, коли Україна постала перед нагальною необхідністю здійснення ефективних суспільних перетворень, важливого значення набувають теоретичні напрацювання зарубіжних і українських дослідників, які цілком виправдано звертаються до міжнародного досвіду та вітчизняної суспільно-політичної практики. Йдеться насамперед про зразки активної участі громадян у державотворчих процесах, коли політична воля виступає індикатором їх осмислення громадою та відображає готовність соціуму до ініціювання кардинальних змін. Водночас надзвичайно важливим є ініціювання реформаторського імпульсу «згори», який можливий лише завдяки політичній волі правлячого класу, усвідомленню ним необхідності таких змін. З огляду на це політична воля може стати впливовим чинником успішного здійснення управлінської функції держави, запорукою ефективного забезпечення модернізації суспільства.

У науковому розумінні феномена політичної волі слід відзначити вагомий внесок Платона, Арістотеля, Августина, Н. Макіавеллі, Ж.-Ж. Руссо, Б. Спінози, І. Канта, Г. Гегеля, Ф. Ніцше, А. Шопенгауера, М. Вебера, Л. Петражицького, М. Бердяєва, А. Грамші, І. Льїна, Х. Арендт, Т. Парсонса та ін. Вони створили широке дискурсивне поле уявлень про роль політичної волі у світовому політичному процесі та

демократичній модернізації окремих країн. Йдеться насамперед про осмислення таких понять, як «свобода волі», «воля до влади», «волевиявлення», «політична участь», «відчуження», «волюнтаризм», «колективна воля», «індивідуальна воля», «сваволя», «політична відповідальність», «політичні рішення», «політичний компроміс» тощо. У практичному вимірі політична воля виявляється у діяльності таких визначних державних діячів ХХ ст., як У. Черчилль, Ш. де Голль, К. Аденауер, Р. Рейган, М. Тетчер та ін.

Окремої уваги заслуговує доробок української суспільно-політичної думки, основу якого становлять праці таких мислителів, як С. Оріховський-Роксолан, М. Драгоманов, І. Франко, Л. Українка, М. Грушевський, В. Липинський, Д. Донцов, В. Старосольський, О. Кучабський, І. Лисяк-Рудницький та ін. Вони пов'язували проблему політичної волі з характерними особливостями історичного розвитку українського суспільства. В українській науковій традиції політична воля розглядається як дійовий інструмент формування політичної свідомості громади, активізації демократичних форм політичного мислення та забезпечення реалізації суспільних ініціатив.

Продовженням здобутків вітчизняної політичної думки є напрацювання сучасних українських учених, зокрема таких, як О. Бабкіна, В. Бортніков, С. Бульбенюк, В. Бушанський, В. Горбатенко, О. Костенко, В. Корнієнко, Л. Кочубей, І. Кресіна, Б. Кухта, М. Михальченко, Б. Парахонський, А. Пахарев, Н. Ротар, Ф. Рудич, В. Северинюк, В. Цветков та ін. Спираючись на доробок світової і вітчизняної науки, сучасні українські науковці не тільки визначили сутність політичної волі, а й виокремили її в самостійну політологічну категорію. Більше того, політична воля стала дійовим інструментом пояснення інших політичних процесів, у тому числі в сфері державного управління, соціально-економічного реформування. Воля перестала бути виключно індикатором громадянської свободи, втілила нові структурні елементи, серед яких формування демократичної політичної свідомості громади, активізація спільноти у прийнятті політичних рішень, особливості політичної поведінки та участі, плюралізм суспільних ініціатив, політична модернізація, психологія політичної еліти, задіяння потенціалу співвідношення влади і громадянського суспільства.

Наукові напрацювання, які становлять джерельну базу даного дослідження, дають змогу стверджувати, що влада є найбільш концентрованим вираженням політичної волі в різних її проявах. Адже саме влада є найбільш ефективним ресурсом реалізації політичної волі, з одного боку, та метою, заради якої здійснюється волевиявлення – з іншого. Тому проблематика реалізації політичної волі може досліджуватися у контексті розгляду питань державного управління і місцевого самоврядування, правосуб'єктності громадян та аналізу відповідних теорій і концепцій. Особливістю політологічного опанування політичної волі є те, що ті чи інші аспекти її проявів зазвичай аналізуються у контексті розгляду більш досліджених феноменів політичного життя. Скажімо, досить поширеним є вивчення політичної волі як одного з аспектів з'ясування певних особливостей природи політичної влади. Проте відкритими питаннями залишаються специфічні ознаки впливу політичної волі на закономірності перебігу політичного процесу; застосування її можливостей задля практичного втілення суспільних інтересів, створення сприятливого середовища для перманентного розвитку громадянського суспільства з високим рівнем політико-правової культури, здатного брати активну участь у виробленні державної політики; збалансування каналів реалізації політичної волі, здатних стримувати її переростання в суб'єктивне політичне свавілля; здійснення контролю за політичними рішеннями управлінської еліти, не дозволяючи їй вести власну політику поза межами соціального консенсусу, скочуватися до примітивного волонтаризму. Останні події в Україні є свідченням нагальної необхідності застосування політичної волі як важливого державно-владного ресурсу.

Зазначені чинники та недостатня дослідженість проблематики об'єктивних і суб'єктивних детермінант політичної волі зумовили вибір теми дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в рамках планових науково-дослідницьких тем відділу правових проблем політології Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України «Політико-правові засади трансформації партійної системи України (2015 – 2016 рр., РК 0115U002138), «Правовий вимір інформаційної політики України в умовах глобальних викликів» (2017 – 2018 рр., РК 0117U002701). Тема дисертації затверджена Вченою

радою Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України 27 жовтня 2016 р. (протокол № 10). Монографія рекомендована до друку Вченою радою Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України 26 березня 2019 р. (протокол № 4).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є концептуалізація політичної волі, її значення в державотворчій діяльності, обґрунтування об'єктивних і суб'єктивних чинників її реалізації в контексті особистісної детермінації політики. Для досягнення визначеної мети поставлено такі дослідницькі **завдання**:

- з'ясувати еволюцію вчення про волю в історії суспільно-політичної думки і особливостей теоретичного осмислення поняття «політична воля»;
- окреслити проблемне поле реалізації політичної волі в теорії і на практиці;
- визначити можливості й межі застосування політичної волі в державотворчій діяльності;
- дослідити мотивацію політичної діяльності, що передбачає застосування політичної волі;
- здійснити порівняльний аналіз об'єктивних передумов і суб'єктивних проявів політичної волі й політичного волюнтаризму;
- систематизувати досвід застосування владно-вольових засобів у діяльності визначних політичних лідерів;
- визначити напрями застосування політичної волі в контексті забезпечення модернізаційних процесів і реалізації масштабних суспільних реформ;
- осмислити феномен непопулярних рішень як втілення колективної та індивідуальної волі суб'єктів політичної діяльності;
- визначити характерні ознаки політичної волі та сваволі в умовах трансформації гібридного політичного режиму в Україні.

Об'єкт дослідження. Політична воля як соціальний феномен і модернізаційний ресурс.

Предмет дослідження. Об'єктивні та суб'єктивні детермінанти політичної волі як чинника державотворчої діяльності.

Методи дослідження. Для створення цілісного концепту політичної волі були застосовані діалектичний, історико-ретроспективний, структурно-функціональний, порівняльно-політологічний, аксіологічний, системний

методи. Евристичний аспект останнього тісно пов'язаний з національною специфікою функціонування політичних інститутів та процесів, оскільки діяльність суб'єкта вольових відносин зазвичай обмежена наявними у певному суспільстві культурними кодами та стереотипами.

Діалектичний метод використовувався для дослідження взаємозв'язку об'єктивного і суб'єктивного чинників в умовах державотворення, а також можливостей і наслідків їх взаємопроникнення в забезпеченні модернізаційних процесів. За допомогою історико-ретроспективного методу виявлено специфіку осмислення, на різних етапах розвитку світової і української суспільно-політичної думки, реалізації вольових аспектів політичної та державотворчої діяльності. Структурно-функціональний метод дав змогу виявити особливості розвитку складних явищ і процесів, характерних для періодів масштабних перетворень, переходних етапів від авторитаризму до демократії. Порівняльно-політологічний метод уможливив систематизацію досвіду застосування політичної волі як рушії реформаторської діяльності та чинника ефективності державного управління. Аксиологічний метод сприяв виявленню визначальних ціннісних орієнтацій суб'єктів державотворчої діяльності, їх налаштованості на конструктивний чи деструктивний характер перебігу суспільно-політичних процесів. Результатом застосування системного методу стало виявлення можливостей політичної волі в системі інших державотворчих чинників, зміна, посилення чи ослаблення одного з яких здатні надати нових якостей усій системі.

Застосування зазначених методів дало змогу забезпечити органічну єдність теорії і практики, поєднати критичний і раціональний, ретроспективний і логічний підходи; виявити ключові суперечності, причинно-наслідкові зв'язки, умови вирішення нагальних проблем, що стосуються реалізації політичної волі; реалізувати авторське бачення процесу демократизації сучасної України, можливостей максимального використання реальних та потенційних ресурсів у цьому процесі.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у створенні системного політологічного концепту політичної волі як важливого чинника державотворчої діяльності.

Вперше:

- запропоновано підхід до розуміння політичної волі як невід'ємної складової модернізації соціально-політичних інститутів, основи прийняття

дійових рішень суб'єктами політичного процесу, чинника вдосконалення політичної системи, налагодження владно-суспільних комунікацій. Аргументовано детермінацію її проявів особливостями суб'єкта політики, політичними традиціями, політичною культурою, політико-ідеологічною системою, що домінують у певній країні в той чи інший період її розвитку;

- доведено взаємозв'язок феноменів політичної волі, свободи особистості, свободи волі, свободи вибору, сваволі, волюнтаризму, залежність політичної волі від типу політичного режиму, політичної свідомості й культури. Співставлено конструктивні теоретичні підходи до розуміння політичної волі (чинник впливу на формування державотворчих ідей, дороговказ для суспільства зусиллями визначних політичних лідерів, засіб цілеспрямованого формування масової та індивідуальної поведінки) та спотворені тлумачення політичної волі (макіавеллізм, волюнтаризм, нігілізм та ін.), що виявилися в деструктивних ідеях домінування волі над розумом;

- показано місце концепту «політична воля» в українській суспільно-політичній думці, виявлено його кореляцію із поняттями «народовладдя», «демократія», «державне будівництво». Висловлені застереження щодо ризиків реалізації практичного застосування спотвореної політичної волі, здатної спричинити такі негативні явища, як безконтрольність процесу прийняття політичних рішень, авторитарні дії уповноважених владою державних управлінців, пригнічення суспільних ініціатив, нав'язування волі еліт, що трансформується у політичне свавілля;

- виявлено детермінованість політичної волі сукупністю об'єктивних умов та суб'єктивних чинників. Політична воля як спонукальна сила включає політичну свідомість і поведінку суб'єкта політики і спрямована насамперед на реалізацію інтересів і потреб, пов'язаних із здобуттям, утриманням, зміцненням і використанням політичної влади. Для неї характерна здатність суб'єкта через відповідне вольове зусилля послідовно реалізовувати поставлені цілі й завдання в сфері політичного життя, що передбачає вироблення, чітку і ясну артикуляцію політичних вимог і програм, уміння коригувати свої цілі й дії з певними обставинами;

- з'ясовано, що відсутність належної політичної волі у представників правлячого класу в країнах з перехідними політичними системами зумовлює консервування або незавершення економічних та політичних перетворень, невідповідність змін національним традиціям і менталітету

народу. Ці процеси відповідно провокують негативні наслідки, зокрема непередбачуваність національно-державницького розвитку та неконкурентність порівняно з країнами, де політична воля правлячого класу зумовила ефективність модернізаційних перетворень;

- доведено, що ефективне реформування та модернізація соціально-політичного простору може зумовити необхідність прийняття непопулярних політичних рішень в обхід громадської думки. З'ясовано, що: 1) такі рішення та відповідальність за них є проявом політичної волі уповноважених політичних акторів за наявності у них належного рівня політичної компетенції та легітимності; 2) у процесі прийняття політичних рішень слід враховувати небезпеку неадекватної оцінки політичної ситуації, пов'язану з нездатністю збартнути розмаїття викликів, тенденцій, суперечностей; 3) консолідація суспільства можлива за реальної спроможності політичної еліти ухвалювати політичні рішення, не продиктовані популістськими міркуваннями, та нести за них відповідальність; 4) необхідною умовою ухвалення непопулярних рішень є гнучкість щодо їх змісту та механізмів реалізації, що включає модифікацію мети, часу досягнення, засобів і способів розв'язання політичних завдань.

Удосконалено:

- визначення перспективних напрямів політологічних досліджень, пов'язаних з осмисленням феномена політичної волі. Доведено, що поглибленого аналізу потребують окремі аспекти політичного лідерства, політичної діяльності різних рівнів, практики політичного волевиявлення;

- методологічну позицію, згідно з якою мотиваційними чинниками реалізації політичної волі є політичні цінності та установки суспільної й індивідуальної свідомості. З'ясовано, що з політичною волею тісно пов'язана політична відповідальність, оскільки вона орієнтує на такі вольові характеристики суб'єктів політики, як високий рівень свідомості й самосвідомості, ініціативність, цілеспрямованість, рішучість, наполегливість;

- розуміння сутності персоніфікованих політичних режимів у пострадянських країнах, що демонструють тяжіння до абсолютизації авторитету глави держави, концентрації влади в руках однієї особи та формування авторитарного режиму. Показано, що за цих умов одним із найважливіших та перспективних напрямів політологічних досліджень є

визначення типологічних ознак таких різновидів авторитарних режимів, як патріархально-авторитарний, режим особистої влади із системними проявами волюнтаризму, режим спадкової «республіканської монархії», султаністський режим з елементами східної неodesпотиї. Доведено, що у пострадянських державах персоніфікація влади найчастіше досягається за умов суперпрезиденталізму, коли політична воля однієї особи або обмеженої групи осіб є єдиним центром прийняття політико-управлінських рішень та джерелом формування виконавчих структур влади;

- окремі аспекти теорії політичного лідерства. Зокрема, з'ясовано, що феномен політичної волі лідера у демократичному й авторитарному суспільствах має спільне коріння, але відмінні риси, що виявляються у практиці реалізації, зумовлені політичною культурою, рівнем державного та національного розвитку, характером електоральних процесів, суперництвом еліт та ін. Відповідно наукові пошуки в проблематиці політичної волі мають бути спрямовані на розгляд конкретних механізмів прийняття тих чи інших вольових рішень, аналіз ситуацій їх розробки, що сприятиме подоланню таких негативних проявів, як бюрократизм, корупція, безвідповідальність у вищих ешелонах влади.

Набули подальшого розвитку:

- наукова позиція, згідно з якою дослідження політичної волі має спиратися на міждисциплінарний підхід, що охоплює в соціогуманітарній сфері політичну філософію, політичну культурологію, політичну етику, політичну історію, політичну соціологію, теорію держави і права;

- осмислення волюнтаризму в політиці як наслідку позиції його суб'єкта, згідно з якою визначальним чинником досягнення мети є особисті прагнення, тотальність волі єдиного політичного актора, виявлено засоби, на які спирається цей різновид втілення волі наділеного владою суб'єкта: нав'язування силових дій, приховані від громадськості рішення, залаштункові ігри, маніпуляції свідомістю мас, нівелювання політичного дискурсу, знищення відкритої політичної конкуренції, ліквідація інститутів громадянського суспільства;

- підходи до виявлення негативних проявів політичної волі за наявності низького рівня політичної активності, потужного пропагандистського апарату, поширення універсальної ідеологічної матриці, що апелює до специфічних архетипів суспільної свідомості, створює сприятливе

середовище для централізації політичної влади. Аргументовано, що показовим у цьому сенсі є російський політичний простір, який функціонує не на засадах досягнення компромісу суспільних ініціатив, а є інструментом реалізації політичної волі окремого політичного актора;

- аргументація, згідно з якою якого зусилля індивідуального актора чи соціальної групи, спрямовані на модернізацію політичного середовища, зумовлюють удосконалення політичного устрою. Елементами ефективного функціонування політичної системи є політична поведінка, здатна консолідувати волю активних суб'єктів політики та представників громадянського суспільства, наявність владно-суспільної взаємодії, що формується на основі представництва громадських інтересів та ініціативи політичних сил;

- теоретичні аспекти обґрунтування модернізаційних процесів у незахідних країнах. З'ясовано, що поглибленого розгляду потребують: встановлення структурних закономірностей політичної модернізації з виокремленням політичної волі як основного чинника ефективного реформування політичної системи; розкриття змісту поняття політичної модернізації з урахуванням концепту політичної волі; визначення особливостей детермінації політичною волею процесів політичного реформування; виявлення залежності модернізації держави й суспільства від вольових зусиль суб'єктів політики; з'ясування мотивації спонтанних вольових зусиль суб'єктів політики зовнішніми чинниками, що здатні схилити на користь рішень, які приносять миттєву вигоду, але містять загрози віддалених негативних наслідків.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що висновки та рекомендації дисертаційного дослідження можуть сприяти поглибленому осмисленню можливостей застосування політичної волі в державотворчій діяльності як важливого модернізаційного ресурсу влади і запоруки успіху політичних реформ.

Матеріали дисертації можуть бути використані у навчальному процесі у вищих закладах освіти, зокрема при викладанні базового курсу політології, а також спеціальних курсів з політичної філософії, політичної психології, політичного лідерства, політичної модернізації та створенні навчальних програм, спецкурсів, посібників.

Апробація результатів дисертації. Дисертація виконана й обговорена у відділі правових проблем політології, рекомендована до захисту в Інституті держави і права імені В. М. Корецького НАН України. Основні положення дисертації, пропозиції автора дисертаційного дослідження представлені на наукових конференціях: науково-практичній конференції «Сьомі Курасівські читання. Політична модернізація в сучасній Україні: перспективи та ризики» (м. Київ, 4 жовтня 2011 р.; матеріали опубліковані); міжнародній науковій конференції «Дев'яті юридичні читання. Політико-правова реформа в Україні: історія, сучасність, перспективи» (м. Київ, 24 – 25 травня 2013 р.; матеріали опубліковані); круглому столі за міжнародною участю «Політичні партії і вибори в Україні» (м. Київ, 26 червня 2015 р.); міжнародній науковій конференції «Демографічні зміни і проблеми національних меншин у Центрально-Східній Європі і на Балканах» (м. Житомир, 4 листопада 2016 р.; матеріали опубліковані); міжнародній науково-професійній конференції «Актуальні проблеми науки і освіти» (м. Будапешт (Угорщина), 29 січня 2017 р.; матеріали опубліковані); міжнародній науково-професійній конференції «Людство і соціальні науки в епоху глобалізації» (м. Будапешт (Угорщина), 28 березня 2017 р.; матеріали опубліковані); міжнародній науковій конференції «Дванадцяті юридичні читання. Держава в суспільно-політичних процесах: виклики і загрози» (м. Київ, 1 – 2 червня 2017 р.; матеріали опубліковані); об'єднаному Конгресі ГО «Академія політичних наук» і Національного технічного університету України «КПІ» «Ідеологічне та наукове забезпечення взаємодії держави і суспільства» (м. Київ, 17 листопада 2017 р.); міжнародній науковій конференції «Між Європейським Союзом і Євразією. Пострадянський простір: шанси і загрози» (м. Краків (Польща), 23 – 24 листопада 2017 р.; матеріали опубліковані).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження відображені в 29 наукових публікаціях, з яких 1 індивідуальна монографія, 21 стаття в наукових фахових виданнях з політичних наук та виданнях, внесених до міжнародних наукометричних баз, 4 статті у зарубіжних наукових виданнях, 3 – публікації, які додатково відображають результати дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, поділених на підрозділи, висновків та списку

використаних джерел (428 найменувань). Загальний обсяг монографії становить 384 сторінки, з яких основний текст – 346 сторінок, список використаних джерел – 36 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обгрунтовано актуальність теми дисертації, охарактеризовано ступінь наукової розробки проблеми, сформульовано мету і завдання, об'єкт і предмет, наукову новизну і методи дослідження.

У **першому розділі «Політична воля як об'єкт наукового дослідження»** проаналізовано основні наукові підходи до визначення поняття політичної волі, прослідковано еволюцію вчення про волю у світовій і українській суспільно-політичній думці, окреслено методологію дослідження цього феномена.

У *першому підрозділі «Феномен і поняття політичної волі: основні наукові підходи»* на основі аналізу наявної джерельної бази з'ясовано, що політична воля є ключовим елементом трансформації політичного середовища, ініціювання якісних структурних змін, модернізації соціально-політичних інститутів та основою для прийняття дійових рішень суб'єктами політичного процесу в умовах реформування політичної системи, налагодження владно-суспільних комунікацій чи вирішення можливих суперечностей за інтенсифікації ідейного плюралізму. Без політичної волі будь-яка конструктивна реформаторська програма вдосконалення соціально-політичного розвитку може лишитися на рівні перманентних очікувань та індивідуальних інтенцій, не перейшовши до стадії практичної імплементації.

Автор на основі аналізу наукових праць, присвячених вивченню феномена політичної волі, стверджує, що влада є концентрованим вираженням політичної волі в різних її проявах та ефективним ресурсом реалізації політичної волі, а також метою, заради якої здійснюється волевиявлення. Тому проблематика реалізації політичної волі може досліджуватися у контексті розгляду питань державного управління і місцевого самоврядування, вивчення правосуб'єктності громадян та аналізу відповідних теорій і концепцій. Політична воля є також важливим соціополітичним та психологічним феноменом, особливою якістю індивіда

або соціальної групи, що обумовлюється діяльністю суб'єкта політики, політичними традиціями, політичною культурою, політико-ідеологічною системою, що домінують у певній країні в той чи інший період її розвитку.

У другому підрозділі *«Еволюція вчення про волю в історії світової суспільно-політичної думки»* автором обґрунтовано, що історія філософсько-політичної і політико-правової думки свідчить про інтерес до явища волі в політиці, починаючи з епохи Античності. Проблема виявлення основних параметрів і характеру реалізації політичної волі була в центрі наукової уваги неодноразово. Частина досліджень зосереджувалася на висвітленні загальнофілософської проблематики свободи особистості, свободи волі, свободи вибору, сваволі, волюнтаризму. Інші мислителі вивчали особливості волевиявлення в тій чи іншій країні, зокрема їх залежність від політичної ситуації, типу політичного режиму, специфіки національної політичної культури, перебігу політичної історії в конкретній країні.

Конструктивні теоретичні підходи до розуміння волі стали складовими політичних ідеологій та дороговказами для видатних політичних лідерів, що вплинуло на політичну теорію і продовжує відігравати визначну роль у політичній практиці, формуючи культуру, свідомість і поведінку народу та влади. До таких підходів слід віднести ідейно-теоретичні позиції Т. Гоббса, Дж. Локка, І. Канта, Г. Гегеля, М. Вебера, Л. Петражицького, М. Бердяєва, Т. Парсонса та ін. Переважно деструктивний вплив на розуміння змісту і ролі поняття політичної волі справили філософські концепції Н. Макіавеллі, А. Шопенгауера та Ф. Ніцше. Зокрема, вчення Н. Макіавеллі породило спотворене тлумачення політичної волі, що виявилось на практиці у так званому макіавеллізмі. Що стосується вищезазначених німецьких філософів, то вони протиставляли волю раціональному мисленню. Ідея домінування волі над розумом була засвоєна теоретиками і практиками радикальних політичних рухів. Останні були поширеним явищем; вони ставили завдання, з якими, на думку їхніх ідеологів, не впоралися попередні генерації політиків.

У третьому підрозділі *«Концепт політичної волі в українській політичній думці»* проаналізовано характер осмислення політичної волі в українській суспільно-політичній думці. На думку дисертантки, вона

перетинається з правовими засадами, виступаючи середовищем реалізації прав і свобод людини, отриманих від народження та сформованих під час інтеграції у політичну спільноту з чітко визначеною системою правових координат. У процесі еволюції української суспільно-політичної думки інтерпретації концепту волі мали досить глибоке значення, яке полягало не тільки в розумінні досліджуваного суспільного феномена як рушійної сили політичних зрушень, а й синонімічному співставленні волі зі свободою та незалежністю формування нації. Зазначена тенденція була зумовлена як історичними передумовами та контекстуальним виміром, так і особливостями тогочасних уявлень про зміст цієї соціально-політичної категорії. Питання політичної волі стало предметом вивчення відомих українських мислителів – Г. Сковороди, М. Костомарова, М. Драгоманова, В. Липинського, Д. Донцова, В. Старосольського та ін. Проте поняття волі має диверсифіковане значення у наукових концепціях зазначених авторів. Воля сприймається або як незамінний соціальний феномен, співставний з категорією свободи, котрий спонукає людину до самостійних дій, або вивчається крізь призму більш поширених на той час концептів – народовладдя, демократії, державного будівництва.

У сучасній українській політології політична воля трактується як невід’ємний компонент ініціювання політичної модернізації та реалізації політичного реформування. На думку українських політологів, застосування політичної волі дає змогу забезпечити впровадження ефективних реформ та здійснити фундаменталізацію політичних рішень. Водночас сучасна українська політична наука не виключає негативних наслідків прояву політичної волі. Більше того, не залишається поза увагою варіант, за яким безконтрольність процесу прийняття політичних рішень та авторитарна свідомість уповноважених державних управлінців може спричинити деструктивну політику, спрямовану на пригнічення суспільних ініціатив та безальтернативне нав’язування волі еліти, що трансформується у політичне свавілля.

У четвертому підрозділі *«Методологічні аспекти теоретичного осмислення і практичного втілення політичної волі»* автором розглянуто методологічні аспекти теоретико-прикладного вияву політичної волі. З’ясовано, що подальші науково-евристичні пошуки у вказаній сфері мають бути присвячені комплексному аналізу теоретичної спадщини

дослідження проблематики політичної волі, а також розгляду прикладних аспектів базових форм її вияву в контексті вивчення політичної влади, політичного лідерства, політичної діяльності тощо. При цьому слід враховувати, що у подібних дослідженнях необхідно вивчати не тільки приклади реалізації політичної волі, а й теоретичне обґрунтування практики політичного волевиявлення, позаяк це сприятиме комплексному висвітленню названих питань. З огляду на це варто прослідкувати процес осмислення поняття «політична воля», спираючись насамперед на порівняльний та історико-ретроспективний аналіз основних підходів у визначенні природи і сутності реалізації політичної волі.

Автор доводить, що методологія дослідження політичної волі має спиратися на міждисциплінарний підхід, який охоплює евристичними пошуками в соціогуманітарній сфері політичну філософію, політичну культурологію, політичну етику, політичну історію, політичну соціологію, теорію держави і права. Саме цей підхід є запорукою всебічного осмислення такого складного феномена, яким є політична воля. Виходячи із системних позицій наукового дослідження феномена волі, дисертантка зазначає, що означена категорія є полідисциплінарною, розгляд проблематики політичної волі, з одного боку, спрощується, а з іншого – ускладнюється. Так, у рамках сучасного соціогуманітарного дискурсу тривають дискусії з приводу того, що вважати основою волі, у тому числі політичної, – розум чи почуття. До того ж навіть за умов кардинальних цивілізаційних змін сьогодення науковці виявилися неспроможними віднайти новітні засади вольових аспектів людської діяльності у публічних сферах функціонування суспільства. Тому подальші дослідження проблематики політичної волі потребують переорієнтації методологічних засад.

У другому розділі «Політична воля як необхідна умова державотворчої діяльності» автор розкриває специфіку застосування політичної волі в державотворчій діяльності, мотиваційні аспекти й особистісні чинники вирішення політичних проблем засобами політичної волі.

У першому підрозділі «Можливості й межі застосування політичної волі в державотворчій діяльності» визначено, що політична воля детермінована сукупністю об'єктивних умов та суб'єктивних чинників, матеріальними відносинами, в яких людина перебуває. Воля як

спонукальна сила – це концентрація енергії, яку суб'єкт отримує від суспільства, форма прояву політичної активності, що включає політичну свідомість і поведінку суб'єкта політики і спрямована насамперед на реалізацію інтересів і потреб, пов'язаних з досягненням влади, її утриманням, зміцненням і використанням. У роботі показано, що сутнісною характеристикою політичної волі є здатність суб'єкта політики через відповідне вольове зусилля послідовно реалізовувати поставлені цілі й завдання у сфері політичного життя, що передбачає вироблення, чітку і ясну артикуляцію політичних вимог і програм, уміння коригувати свої цілі й дії відповідно до певних обставин.

Дисертантка обґрунтовує думку про те, що політична воля нерозривно пов'язана з політичною відповідальністю. Обидва соціополітичні феномени зумовлені активністю соціальних акторів і суб'єктів політики – особистостей, соціальних груп, суспільства, політичних інститутів і організацій. І політична воля, і політична відповідальність вказують на такі характеристики суб'єктів політики, як високий рівень свідомості й самосвідомості, ініціативність, цілеспрямованість, рішучість, наполегливість. Існує також взаємозв'язок політичної волі й ефективності процесу ухвалення політичних рішень. Під політичним рішенням слід розуміти форму активності суб'єкта політики, спрямовану на вироблення послідовності дій, що ведуть до досягнення мети на основі перетворення вихідної інформації. Схильність до прийняття рішень як властивість особистості є інтегральною характеристикою її індивідуальності, детермінантою становлення її як професіонала.

У другому підрозділі *«Мотиваційні чинники вирішення політичних проблем вольовими зусиллями»* автор показує, що основними мотиваційними чинниками й одночасно смисловим ядром реалізації політичної волі є політичні цінності й установки суспільної та індивідуальної свідомості, політична і правова культура суб'єкта політичної діяльності. Вольові зусилля можуть бути пов'язані з біологічно зумовленими схильностями індивіда. Отже, при прийнятті рішень необхідно передбачати, як вони впливатимуть на інших людей. В ідеалі вольова активність суб'єктів політичної діяльності повинна обмежуватися не лише моральними цінностями, а й правовими та соціальними нормами. Лише в цьому випадку вона відповідатиме ідеї досягнення суспільного блага.

Через відсутність чи брак політичної волі у представників правлячого класу в країнах з неопатримоніальними політичними системами спостерігається інволюційний державно-політичний процес – від модернізації вони часто непомітно переходять до контрмодернізації, консервуючи або незавершені соціополітичні перетворення, або публічно відмовляючись від будь-яких змін як таких, що не притаманні національним традиціям і менталітету народу. Вказані процеси деструктивні для національно-державницького розвитку країн з незавершеною модернізацією, оскільки провокують непередбачувані наслідки в майбутньому. Зокрема, національно-державницький розвиток може стати непередбачуваним та неконкурентним порівняно з країнами, де політична воля представників правлячого класу довела модернізаційні перетворення до логічного завершення.

У третьому підрозділі «Особистісна детермінація залучення можливостей і переваг політичної волі» систематизовано досвід функціонування персоніфікованих політичних режимів у пострадянських країнах. Останній вказує на їх доволі високу варіативність і вектори розвитку та на наявність спільної характеристики – тяжіння до абсолютизації авторитету глави держави. Для більшості пострадянських країн характерна тенденція до концентрації влади в руках однієї особи та формування авторитарного (автократичного) режиму. За цих умов одним із найбільш актуальних досліджень є з'ясування базових ознак сучасних авторитарних режимів персоніфікованої влади. Умовно серед персоніфікованих авторитарних режимів виокремлює такі групи: 1) Росія (патріархально-авторитарний режим, який продовжує традиції російського самодержавства); 2) Білорусь (режим особистої влади із системними проявами волонтаризму); 3) Азербайджан («спадкова республіка», або «республіканська монархія»); 4) країни Центральної Азії (авторитаризм султаністського типу, східна неодеспотія, суперпрезиденталізм).

У роботі показано, що максимальна персоніфікація влади досягається за умов функціонування авторитарної моделі державного правління, коли політична воля однієї особи або обмеженої групи осіб є єдиним центром прийняття політико-управлінських рішень та джерелом формування виконавчих структур влади. При цьому дуже часто авторитарна модель державного правління може розбудовуватися під демократичним

прикриттям. Спільним для авторитарно-персоніфікованих форм державного правління, які функціонують останні два десятиліття у пострадянських країнах, є те, що політична воля глави держави визнається на рівні масової суспільної свідомості (добровільно або добровільно-примусово, свідомо або внаслідок тривалого процесу застосування маніпулятивних технологій) єдино правильною і такою, що не має піддаватися жодній критиці.

У третьому розділі «Осмилення досвіду застосування владно-вольових засобів у діяльності політичних лідерів» розглянуто діяльність відомих політичних лідерів світового рівня, чинники виникнення і особливості проявів політичного волюнтаризму, еволюцію путінського режиму та його суб'єктивні характеристики.

У першому підрозділі «Вольові аспекти здійснення влади політичними лідерами другої половини XX – початку XXI століття» автор доводить, що політичне лідерство та його вольовий аспект як у демократичних, так і в авторитарних державах зумовлюється цілою низкою особистісних рис – сміливістю, кмітливістю, здатністю брати на себе відповідальність, умінням вдало здійснювати певні тактичні заходи й ефективно їх вписувати у стратегічне планування. Йдеться, зокрема, про таких західних лідерів, як К. Аденауер, Ш. Де Голль, М. Тетчер, Р. Рейган, та пострадянських – С. Ниязов, Н. Назарбаєв, І. Карімов, А. Акаєв та ін. Досвід здійснення влади демократичними та авторитарними лідерами засвідчує як спільні, так і відмінні ознаки. Реалізація політичної волі як за демократичного, так і авторитарного режимів корелюється з балансуванням між елітами. У західних демократіях до цього додається чинник електоральних процесів, який майже повністю нівелюється в авторитарних країнах, а також відрізняється ступінь публічності суперництва між елітами. Якщо в демократичних країнах і мають місце кулуарні домовленості, то переважно в рамках правового поля. За авторитарних режимів різного роду переговори між елітами повністю приховуються і можуть спрямовуватися на зміну правил гри. Дисертантка обґрунтовує висновок про те, що феномен політичної волі як у демократичному, так і в авторитарному суспільствах має спільне коріння, але відмінні риси спостерігаються у практиці реалізації, що зумовлюється

як політичною культурою, так і нагальними потребами та навіть рівнем суспільного розвитку.

У другому підрозділі *«Об'єктивні передумови і суб'єктивні прояви політичного волюнтаризму»* автор зазначає, що в політиці тісно поєднані раціональні й ірраціональні феномени. Спроби за будь-яку ціну поставити суспільні відносини під контроль однієї особи мають своїми наслідками надмірну бюрократизацію, корупцію, волюнтаризм. Останній у політиці означає позицію її суб'єкта, згідно з якою визначальним чинником досягнення мети є особисті прагнення, тотальність волі єдиного політичного інституту, неможливість вільного політичного спілкування, ігнорування інтересів інших людей. Волюнтаризм орієнтується на силове нав'язування волі, приховані від громадськості рішення, залаштункові ігри, маніпуляцію свідомістю мас. Домінування зазначених характеристик призводить до фактичного нівелювання політичного дискурсу, знищення відкритої політичної конкуренції, ліквідації інститутів громадянського суспільства. Для волюнтаризму характерна віра суб'єкта у власну безгрішність, у швидке досягнення результату одноосібно визначеної мети. І саме віра орієнтує на максимальну політичну мобілізацію прихильників, населення та певною мірою легітимізує політичне реформаторство.

У дисертації аналізується волюнтаризм як системний прояв у політиці, що яскраво виявилось в авторитарному правлінні М. Хрущова. Причому не лише як надзвичайно суб'єктивована, особистісно забарвлена політична діяльність першої особи держави, а й як політика особи з чітко вираженими вольовими якостями, переконаної у власній правоті та здатної переконувати інших. Саме завдяки особистій волі Хрущова були прийняті одні з найважливіших за всю історію існування СРСР політико-управлінські рішення, наслідки яких ми відчуваємо так чи інакше і досі. Передусім це розвінчання і засудження культу особи сталінських часів та політика «відлиги» у внутрішній політиці, спроби зниження градусу конфронтації у зовнішньополітичних відносинах, насамперед зі США.

Побудова специфічної конституційно-політичної моделі стала наслідком реалізації політичної волі білоруського лідера О. Лукашенка. А вже одразу після того, як він обійняв пост Президента Білорусі, він енергійно взявся за трансформацію всієї державної системи. Протягом

перших двох років президентства йому вдалося значно скоротити повноваження парламенту, посилити вертикаль виконавчої влади, фактично ліквідувати «вищість» рішень Конституційного суду РБ, зробити «ручним» Центрвиборчком. Зважаючи на це, Лукашенка можна охарактеризувати як фаната влади, що має задовольнити усі потреби його гіпертрофованого «Я», урівноважити його діяльну натуру. Саме цими соціопсихологічними властивостями особистості білоруського Президента автор пояснює системний характер його волонтаристської управлінської діяльності.

У третьому підрозділі «Еволюція путінського режиму: від політичної волі до узурпації влади» показано, що різноманітні чинники, серед яких низький рівень політичної активності й адаптивність соціуму до сформованої політичної системи, розбудова потужного пропагандистського апарату та його ефективне використання, поширення універсальної ідеологічної матриці, що апелює до специфічних архетипів суспільної свідомості, створюють сприятливе середовище для централізації політичної влади та персоніфікації політичного процесу. Показовими у цьому сенсі є політичні реформи В. Путіна, які призвели до згорання демократії в Росії. Російський політичний простір функціонує не на засадах досягнення компромісу суспільних ініціатив, а є безпрецедентним інструментом реалізації політичної волі окремого політичного актора.

Дисертантка зазначає, що суб'єктивізація політики в Російській Федерації призвела до краху політичного плюралізму, нівелювання впливу громадянського суспільства та формування однорідної політичної еліти, що ідентифікує себе виключно з політичним курсом В. Путіна і не здатна генерувати конструктивний нонконформістський політичний дискурс. Такий політичний режим створює для суспільства низку загроз. Постійне програмування політичного світогляду суспільства інтенсифікує його абстрагування від політичної реальності та мінімізує здатність оцінювати різноманітні події, що негативно позначається на політичній культурі. Тотальна централізація відкидає соціум за межі прийняття політичних рішень й визначення курсу державної політики, що обмежує представництво суспільних очікувань та ініціатив. Мілітаризація державної політики, що проявляється на міжнародній арені, призводить до генерування численних конфліктів та загрожує країні політичною ізоляцією.

У четвертому розділі «Політична воля в контексті забезпечення модернізаційних процесів» автором прослідковано вплив модернізаційного ресурсу влади в умовах політичного реформування суспільства, суб'єктивний характер і наслідки вольових реформаторських зусиль політичних діячів, осмислено специфіку владно-вольових проявів в умовах демократизації українського суспільства.

У *першому підрозділі «Політична воля як модернізаційний ресурс влади і запорука успіху політичних реформ»* політична воля розглядається як незамінний рушій політичного процесу. Зусилля індивідуального актора чи соціальної групи, спрямовані на модернізацію політичного середовища, зазвичай означають вагомий крок на шляху вдосконалення політичного устрою. Незамінним елементом ефективного функціонування політичної системи поряд з інституціоналізацією політичного поля виступає формування відповідної поведінки, здатної консолідувати політичну волю активних суб'єктів політики та представників громадянського суспільства. Іншим важливим компонентом є наявність владно-суспільної взаємодії, що формується на основі представництва громадських інтересів та ініціативи політичних сил. Автор доводить, що найбільш сприятливим чинником налагодження кореляції інститутів політичної влади та соціуму є представницька демократія. При цьому варто враховувати, що відображення політичної волі на основі лідерських якостей окремого політичного актора, який має достатній рівень компетенції задля генерування популярних політичних ідей, не завжди завершується ефективною модернізацією і несе в собі небезпеку надмірної персоналізації політичного процесу.

У роботі показано, що домінування політичної волі окремого актора значно обмежує функціональний потенціал громадянського суспільства, механізми впливу на центри прийняття державно-політичних рішень. Зазначений формат реалізації політичної волі ставить під сумнів можливість реальної політичної модернізації, оскільки виключно активізація суспільної ролі у політичних процесах здатна призвести до ефективного реформування політичного устрою. Надмірна централізація політичного ресурсу та монополізація каналу реалізації політичної волі окремим соціальним прошарком чи індивідуальним політичним суб'єктом нівелює можливість ефективної модернізації політичного середовища.

Окрім того, не завжди реформування політичної системи на основі політичної волі окремих політичних акторів може завершитись успіхом, навіть у разі відсутності центристських тенденцій.

На думку автора, поглибленого розгляду потребують такі проблеми: визначення політичної волі як одного з основних чинників ефективного реформування політичного устрою; розкриття змісту поняття політичної модернізації з урахуванням осмислення концепту політичної волі; визначення особливостей детермінації політичною волею процесів політичного реформування; виявлення залежності модернізації держави й суспільства від вольових зусиль суб'єктів політики.

У другому підрозділі *«Непопулярні рішення як втілення політичної волі державного діяча»* автор зазначає, що ефективне реформування та модернізація соціально-політичного простору може потребувати прийняття непопулярних політичних рішень в обхід громадської думки. Такі рішення та відповідальність за них є проявом політичної волі уповноважених політичних акторів за умов наявності у них належного рівня політичної компетенції та легітимності. У процесі прийняття політичних рішень слід враховувати небезпеку неадекватної оцінки політичної ситуації, пов'язану з об'єктивною нездатністю артикулювати широке розмаїття викликів, тенденцій, суперечностей. Спрощення чи абсолютизація значення того чи іншого аспекта політичної ситуації ведуть до прийняття неправильних політичних рішень.

На думку автора, важливим інструментом збалансування соціально-політичної ситуації в умовах виникнення небезпеки внутрішньосистемної конфронтації є ефективне функціонування каналу владно-суспільної комунікації та морально-політичної і правової відповідальності. Якщо перша полягає у високому рівні політичної культури еліти, що дозволяє зберігати перманентний зв'язок із громадянським суспільством та ставити загальне благо вище за індивідуальні пріоритети, то друга регламентує правові аспекти політичної взаємодії не тільки між управлінською верхівкою і масами, а й у межах інститутів державної влади, що забезпечує практичне втілення принципу стримувань і противаг.

У третьому підрозділі *«Проблеми і парадокси владно-вольових проявів у процесі демократизації українського суспільства»* автором з'ясовано, що для сучасного українського соціально-політичного простору

характерні: значне соціальне розшарування з диференціацією політичної волі окремих політичних акторів та громадянського суспільства; відсутність політичних лідерів, здатних послідовно і цілеспрямовано матеріалізувати власну політичну волю в ефективну концепцію модернізації державного устрою; слабкість владно-суспільної взаємодії, що ускладнює становлення функціональної представницької демократії в рамках реформування політичної системи й виводить політичну волю суб'єктів державної політики за межі артикуляції суспільних інтересів; політиканство, яке втілюється в діяльності політичних діячів із використанням незаконних засобів досягнення особистісних цілей, демагогії, інтриганства, авантюризму, ігнорування інтересів широких мас населення; корумпованість еліти, надмірна бюрократизація державного управління, розбіжності між передвиборчими обіцянками та реальними діями, лобювання власних інтересів, що йде у розріз із суспільними інтересами; олігархізація влади, входження представників бізнесу в її структури, дистанціювання політичних партій від пересічних громадян. Як результат, численні реформи не завершувалися значним успіхом.

Дисертантка вважає, що проблемою розвитку демократії в Україні є суперечність між популізмом і ефективним державним управлінням, бажаннями окремих осіб і запитам суспільства. Популізм, що апелює до широких мас і обіцяє їм швидке і легке вирішення гострих соціальних проблем, став чинником, який вкрай негативно впливає на суспільні та політичні процеси у складний і відповідальний для України період. Революція Гідності, агресія Росії, окупація нею Криму, війна на Донбасі не знизили високий рівень популізму в українській політиці. Фактично можна стверджувати, зазначає автор, що популістські технології не лише набули ознак домінування в політичних комунікаціях, а й майже остаточно замінили собою, замаскували владні рішення в політиці, об'єктивно необхідні для розв'язання нагальних проблем в українському суспільстві. Високий рівень популізму продовжує суттєво ускладнювати спроби структурних реформ в усіх сферах.

У **висновках** викладено основні результати дослідження та рекомендації щодо застосування ресурсу політичної волі у державотворчій діяльності.

1. Політична воля в умовах трансформації політичного середовища, якісних структурних змін, модернізації соціально-політичних інститутів є основою для прийняття дійових рішень суб'єктами політичного процесу, вдосконалення політичної системи, налагодження владно-суспільних комунікацій. Концентрованим виразом політичної волі є влада як ефективний ресурс її реалізації. Політична воля в сучасних умовах є не лише важливим соціополітичним та психологічним феноменом, а й особливою якістю суб'єкта політики, що обумовлено політичними традиціями, політичною культурою, політико-ідеологічною системою, що домінують у певній країні в той чи інший період її розвитку.

2. Еволюція вчення про волю в історії світової суспільно-політичної думки засвідчує ґрунтовне висвітлення проблем свободи особистості, свободи волі, свободи вибору, сваволі, волюнтаризму. Досить глибоко осмислено залежність політичної волі від типу політичного режиму, специфіки національної політичної культури, від перебігу політичної історії в конкретній країні. Конструктивні теоретичні підходи до розуміння волі стали складовими політичних ідеологій та дороговказами для видатних політичних лідерів, що вплинуло на політичну теорію і продовжує відігравати важливу роль у політичній практиці, формуючи культуру, свідомість і поведінку громадян і влади. Поряд із цим спостерігаються спотворені тлумачення політичної волі (макіавеллізм, волюнтаризм, нігілізм та ін.), що виявилися в ідеях домінування волі над розумом, які використовувались ідеологами радикальних політичних рухів.

3. В українській суспільно-політичній думці політична воля виступає чинником реалізації прав і свобод людини. Еволюція української суспільно-політичної думки засвідчує тісний зв'язок політичної волі зі свободою та незалежністю держави, формуванням нації, як такими, що спонукають людину до самостійних дій. У наукових підходах українських учених поняття «політична воля» виступає як споріднене таких політичних понять, як «народовладдя», «демократія», «державне будівництво». Після здобуття Україною незалежності політична воля розглядається як незамінний компонент ініціювання політичної модернізації, засіб реалізації конструктивних рішень на стадіях суспільного ініціювання, експертного моделювання та практичної реалізації. Реалізація політичної волі на цих рівнях політичного процесу дає можливість забезпечувати

впровадження ефективних реформ. Водночас спотворена політична воля може спричиняти такі негативні явища, як безконтрольність процесу прийняття політичних рішень, авторитарна свідомість уповноважених владою державних управлінців, пригнічення суспільних ініціатив, нав'язування волі еліт, що трансформується у політичне свавілля.

4. Методологічні аспекти вияву політичної волі є одним із найбільш перспективних напрямів політологічних досліджень. Подальші дослідження політичної волі потребують поглибленого аналізу прикладних аспектів функціонування політичної влади, політичного лідерства, політичної діяльності різних рівнів, практики політичного волевиявлення, особливостей взаємодії у структурі волі політичних та моральних принципів і норм. Дослідження політичної волі має спиратися на міждисциплінарний підхід, який охоплює в соціогуманітарній сфері політичну філософію, політичну культурологію, політичну етику, політичну історію, політичну соціологію, теорію держави та права.

5. Політична воля детермінована сукупністю об'єктивних умов та суб'єктивних чинників. Як спонукальна сила, вона включає політичну свідомість і поведінку суб'єкта політики і спрямована насамперед на реалізацію інтересів і потреб, пов'язаних із здобуттям, утриманням, зміцненням і використанням влади. Для політичної волі характерна здатність суб'єкта через відповідне вольове зусилля послідовно реалізовувати поставлені цілі й завдання в сфері політичного життя, що передбачає вироблення, чітку і ясну артикуляцію політичних вимог і програм, уміння коригувати свої цілі й дії у зв'язку з певними обставинами.

З політичною волею тісно пов'язана політична відповідальність, оскільки вони вказують на такі характеристики суб'єктів політики, як високий рівень свідомості й самосвідомості, ініціативність, цілеспрямованість, рішучість, наполегливість. Безсумнівно є також взаємозв'язок політичної волі з ефективністю процесу ухвалення політичних рішень та якістю їх змісту. Вирішальними при вирішенні політичних проблем вольовими зусиллями часто виступають зовнішні чинники, здатні схилити суб'єкта політики на користь рішення, яке принесе вигоду в найближчому майбутньому, але його віддалені наслідки будуть негативними. Однак оптимальним вважається обґрунтування прийняття політичного рішення одночасно і внутрішніми, і зовнішніми чинниками.

Такий підхід дає можливість зробити процес реалізації політичного рішення більш керованим, а самі рішення – адекватними дійсності.

6. Мотиваційними чинниками реалізації політичної волі є політичні цінності та установки суспільної й індивідуальної свідомості, політична і правова культура суб'єкта політичної діяльності. Політичні дії при вирішенні політичних проблем вольовими зусиллями часто мотивовані зовнішніми чинниками, що здатні схилити суб'єкта політики на користь рішення, яке принесе миттєву вигоду, але його віддалені наслідки можуть бути негативними. Тому при прийнятті рішень необхідно враховувати такі чинники, як реальний вплив на людей, відповідність встановленим приписам, моральним цінностям, правилам і нормам. Лише в цьому випадку рішення узгоджуватимуться з ідеєю досягнення суспільного блага. Відсутність належної політичної волі у представників правлячого класу в країнах з перехідними політичними системами зумовлює консервування або незавершення економічних та політичних перетворень, невідповідність змін національним традиціям і менталітету народу. Вказані процеси є деструктивними, позаяк провокують непередбачувані наслідки в майбутньому, зокрема роблять національно-державницький розвиток негарантованим у перспективі та неконкурентним порівняно з країнами, де політична воля представників правлячого класу дала змогу довести модернізаційні перетворення до логічного завершення.

7. Функціонування персоніфікованих політичних режимів у пострадянських країнах засвідчує тяжіння до абсолютизації авторитету глави держави, концентрації влади в руках однієї особи та формування авторитарного (автократичного) режиму. За цих умов одним із найважливіших та перспективних напрямів політологічних досліджень є з'ясування базових ознак сучасних персоніфікованих автократичних режимів, що включає визначення типологічних ознак таких різновидів, як патріархально-авторитарний режим, режим особистої влади із системними проявами волюнтаризму, режим спадкової «республіканської монархії», султаністський режим з елементами східної неodesпотиї. Досвід пострадянських держав засвідчує, що персоніфікація влади досягається за умов суперпрезиденціалізму, коли політична воля однієї особи або обмеженої групи осіб є єдиним центром прийняття політико-управлінських рішень та джерелом формування виконавчих структур

влади. Зазначені моделі зазвичай розбудовують під прикриттям демократії. Спільним для авторитарно-персоніфікованих форм державного правління, які функціонують останні два десятиліття на теренах колишнього СРСР, є те, що політична воля глави держави визнається на рівні суспільної свідомості єдино правильною і такою, що не повинна піддаватися сумнівам та критиці.

8. Політичне лідерство та його вольовий аспект як у демократичних, так і в авторитарних державах зумовлюється цілою низкою особистісних рис – сміливістю, кмітливістю, здатністю брати на себе відповідальність, умінням вдало здійснювати певні тактичні заходи й ефективно їх вписувати у стратегічне планування. Феномен політичної волі лідера у демократичному й авторитарному суспільствах має спільне коріння, але відмінні риси, що спостерігаються у практиці реалізації, зумовлені політичною культурою, рівнем державного та національного розвитку, характером електоральних процесів, суперництвом еліт та ін. Діяльність конкретних лідерів засвідчує можливі соціополітичні й економічні стратегії подолання кризових явищ системного характеру в сучасному суспільстві. Тому наукові пошуки з проблематики політичної волі мають бути розширені, зокрема у бік розгляду конкретних механізмів прийняття тих чи інших вольових рішень, аналізу ситуацій, в яких вони розроблялися. Властиві авторитарним режимам спроби поставити суспільні відносини під контроль за будь-яку ціну мають своїми наслідками надмірну бюрократизацію, корупцію, волюнтаризм. У політиці волюнтаризм означає позицію її суб'єкта, згідно з якою визначальним чинником досягнення мети є особисті прагнення, тотальність волі єдиного політичного інституту, неможливість вільного політичного спілкування, ігнорування інтересів інших людей. Цей різновид реалізації політичної волі орієнтується на її силове нав'язування, приховані від громадськості рішення, залаштункові ігри, маніпуляції свідомістю мас. Домінування таких характеристик призводить до фактичного нівелювання політичного дискурсу, знищення відкритої політичної конкуренції, ліквідації інститутів громадянського суспільства. Для волюнтаризму характерна віра суб'єктів у власну непогрішимість, у досягнення одноосібно визначеної мети. І саме віра орієнтує їх на максимальну політичну мобілізацію прихильників, населення та певною мірою легітимізує політичні реформи.

9. Політична воля на тлі низького рівня політичної активності, наявності потужного пропагандистського апарату, поширення універсальної ідеологічної матриці, що апелює до специфічних архетипів суспільної свідомості, створює сприятливе середовище для централізації політичної влади та персоніфікації політичного процесу. Показовим у цьому сенсі є російський політичний простір, що функціонує не на засадах досягнення компромісу суспільних ініціатив, а є безпрецедентним інструментом реалізації політичної волі окремого політичного актора. Суб'єктивізація політики Російської Федерації призвела до краху політичного плюралізму, нівелювання впливу громадянського суспільства та формування однорідної політичної еліти, що ідентифікує себе виключно з політичними поглядами В. Путіна і не здатна генерувати конструктивний нонконформістський політичний дискурс. Тотальна централізація відкидає соціум за межі прийняття політичних рішень й визначення курсу державної політики, що обмежує представництво суспільних очікувань та ініціатив. Мілітаризація державної політики, що проявляється на міжнародній арені, призводить до генерування численних конфліктів та загрожує країні політичною ізоляцією. Феномен В. Путіна пояснюється не лише обставинами його приходу до влади, а й національними особливостями самих росіян. Його режим спирається на специфічну імперську ідентичність росіян, яка включає суперечливі ідеологеми: поєднання царської та радянської спадщини, особливої «місії» російського народу, збирання руських земель та ін. Отже, В. Путін, як Президент РФ, демонструє високий рівень політичної волі, водночас легітимність такої позиції може бути піддана сумніву з огляду на те, що протягом всього його правління спостерігається поступова узурпація влади.

10. Зусилля індивідуального актора чи соціальної групи, спрямовані на модернізацію політичного середовища, зумовлюють удосконалення політичного устрою. Незамінним елементом ефективного функціонування політичної системи є формування відповідної поведінки, здатної консолідувати політичну волю активних суб'єктів політики та представників громадянського суспільства. Іншим важливим компонентом є наявність владно-суспільної взаємодії, що формується на основі представництва громадських інтересів та ініціативи політичних сил. При цьому вияв політичної волі на основі лідерських якостей окремого

політичного актора, який має достатній рівень компетенції задля генерування популярних політичних ідей, не завжди завершується ефективною модернізацією. Надмірна централізація політичного ресурсу та монополізація каналу реалізації політичної волі окремою соціальною групою чи індивідуальним політичним суб'єктом нівелює можливість ефективної модернізації політичного середовища. Значної шкоди реформуванню здатна завдати воля лідера до здійснення занадто швидких і чисельних змін, що супроводжується інтенсивним наполяганням на досягненні цілей і відходом від стратегії, необхідної для досягнення позитивного результату. Важливими аспектами ефективної реалізації політичної волі є інституціоналізація влади та злагоджене функціонування каналів презентації суспільних ініціатив політичними лідерами. Реалізація політичної волі окремих політичних акторів та громадянського суспільства в цілому має супроводжуватися консолідацією політичного режиму та правових принципів функціонування органів державного управління. До найбільш показових прикладів невдалого забезпечення політичної модернізації належить поширення практики сваволі з боку представників правлячої верстви. Зважаючи на це, важливою проблемою є розгляд характерних проявів зазначеного явища в різних країнах. Це стосується насамперед сваволі правлячого класу в процесі політичної модернізації у країнах незахідного типу. Аналіз модернізаційних процесів у незахідних країнах свідчить, що поглибленого розгляду заслуговують: встановлення структурних закономірностей політичної модернізації з виокремленням політичної волі як основного чинника ефективного реформування політичного устрою; розкриття змісту поняття політичної модернізації з урахуванням концепту політичної волі; визначення особливостей детермінації політичною волею процесів політичного реформування; виявлення залежності модернізації держави й суспільства від вольових зусиль суб'єктів політики.

11. Ефективне реформування та модернізація соціально-політичного простору може зумовити необхідність прийняття непопулярних політичних рішень в обхід громадської думки. Такі рішення та відповідальність за них є проявом політичної волі уповноважених політичних акторів за умов наявності у них належного рівня політичної компетенції та легітимності. У процесі прийняття політичних рішень слід враховувати небезпеку

неадекватної оцінки політичної ситуації, пов'язану з нездатністю відобразити широке розмаїття викликів, тенденцій, суперечностей. Важливим інструментом, який сприяє збалансуванню соціально-політичної ситуації в умовах виникнення небезпеки внутрішньосистемної конфронтації, є ефективне функціонування каналу владно-суспільної комунікації та інститутів морально-політичної й правової відповідальності. Якщо перша полягає у високому рівні політичної культури еліти, що дозволяє зберігати перманентний зв'язок із громадянським суспільством та ставити загальне благо вище індивідуальних пріоритетів, то друга регламентує правові аспекти політичної взаємодії не тільки між управлінською верхівкою і масами, а й у межах інститутів державної влади, що забезпечує практичне втілення принципу стримувань і противаг. Консолідація дійової моделі демократичного режиму можлива за умов реальної спроможності політичної еліти ухвалювати політичні рішення, не продиктовані популістськими міркуваннями, та нести за них відповідальність. Необхідною умовою ухвалення непопулярних рішень є внесення змін як у їх зміст, так і механізми реалізації, що включає модифікацію мети, часу досягнення, засобів і способів вирішення поставлених завдань. На завершальній стадії непопулярні рішення потребують досягнення політичного компромісу.

12. Процес демократизації держави й суспільства в Україні засвідчує, що для сучасного українського соціально-політичного простору характерні: значне соціальне розшарування з диференціацією політичної волі окремих політичних акторів та громадянського суспільства; відсутність політичних лідерів, здатних послідовно і цілеспрямовано матеріалізувати власну політичну волю в ефективну концепцію модернізації суспільства; слабкість владно-суспільної взаємодії, що ускладнює становлення функціональної представницької демократії в рамках реформування політичної системи країни й виводить політичну волю суб'єктів державної політики за межі артикуляції суспільних інтересів; політиканство, яке втілюється в діяльності політичних діячів із використанням незаконних засобів досягнення особистих цілей, демагогії, інтриганства, авантюризму, ігнорування інтересів широких мас населення; корумпованість еліти, надмірна бюрократизація державного управління, розбіжності між передвиборчими обіцянками та реальними діями,

лобіювання власних інтересів, що йде врозріз із суспільними інтересами; олігархізація влади, входження представників бізнесу в її структури, дистанціювання політичних партій від пересічних громадян. Як результат, численні реформи не завершувалися значним успіхом. Діяльність політичної влади в українському суспільстві стала джерелом соціальної апатії, а реалізація державної волі відбувається на основі маніпуляції індивідуальною і громадською волею, блокування і спотворення механізмів реалізації громадських інтересів. За цих умов продуктивним алгоритмом вирішення проблеми має послугувати компроміс між політичними силами і громадянським суспільством, на основі якого можлива консолідація колективної політичної волі.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Індивідуальна монографія:

1. Смірнова В. О. Політична воля як чинник державотворчої діяльності: об'єктивні та суб'єктивні детермінанти. Київ: Логос, 2019. 384 с.

Рецензії:

Наумкіна С. М. Політична воля та її роль у державотворчому процесі. *Держава і право*. Серія Політичні науки. 2019. Вип. 83. С. 209 – 212.

Мироненко П. В. Державотворчий потенціал політичної волі. *Держава і право*. Серія Політичні науки. 2019. Вип. 84. С. 124 – 127.

Статті у наукових фахових виданнях з політичних наук та виданнях, внесених до міжнародних наукометричних баз:

2. Смірнова В. О. Особливості розуміння сутності політичної волі у науковій спадщині європейських мислителів. *Нова парадигма*. 2010. Вип. 97. С. 148 – 157.

3. Смірнова В. О. Феномен політичної волі у контексті політологічного аналізу особистості. *Вісник державної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2011. № 3. С. 201 – 206.

4. Смірнова В. О. Дослідження політичної волі крізь призму концепту «свобода волі». *Політологічний вісник*. 2011. Вип. 55. С. 245 – 254.

5. Смірнова В. О. Деякі особливості філософських та кратологічних досліджень проблематики політичної волі. *Держава і право*. 2011. Вип. 53. С. 622 – 629.

6. Смірнова В. О. Вчення Артура Шопенгауера та Фрідріха Ніцше про волю. *Сучасна українська політика*. 2011. Вип. 25. С. 93 – 103.
7. Смірнова В. О. Проблемне поле реалізації політичної волі в теорії і на практиці. *Освіта регіону*. 2011. № 4. С. 120 – 124.
8. Смірнова В. О. Раціональні передумови політичного волюнтаризму. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2011. № 6 (56). С. 97 – 106.
9. Смірнова В. О. Основні напрями дослідження прикладних аспектів політичної волі. *Політологічний вісник*. 2012. Вип. 60. С. 233 – 242.
10. Смірнова В. О. Основні напрями вивчення прикладних аспектів реалізації політичної волі соціальних суб'єктів. *Сучасна українська політика*. 2012. Вип. 27. С. 133 – 142.
11. Смірнова В. О. Від Микити Хрущова до Олександра Лукашенка: системні прояви політичного волюнтаризму. *Політологічний вісник*. 2012. Вип. 67. С. 266 – 276.
12. Смірнова В. О. Досвід застосування владно-вольових засобів у діяльності західних політичних лідерів другої половини ХХ століття. *Політологічний вісник*. 2012. Вип. 68. С. 326 – 336.
13. Смірнова В. О. Роль політичної волі в умовах персоніфікації влади на пострадянському просторі. *Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. 2013. Вип. 10. С. 97 – 104.
14. Смірнова В. О. Еволюція путінського режиму: від політичної волі до політичного волюнтаризму. *Держава і право*. 2014. С. 329 – 337.
15. Смірнова В. О. Політична воля як модернізаційний ресурс влади і запорука успіху політичних реформ. *Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. 2014. Вип. 15. С. 20 – 27.
16. Смірнова В. О. Мотиваційна парадигма дослідження політичної волі. *Політологічний вісник*. 2014. Вип. 76. С. 213 – 221.
17. Смірнова В. О. Колективна воля більшості як суспільно-політичний феномен. *Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. 2015. Вип. 16. С. 123 – 128.
18. Смірнова В. О. Управлінсько-діяльнісні складові дискурсу прикладної реалізації політичної волі та волевиявлення. *Політологічний вісник*. 2015. Вип. 78. С. 269 – 278.

19. Смірнова В. О. Теоретичне обґрунтування проблематики реалізації політичної волі: історія та сучасність. *Держава і право*. 2015. Вип. 68. С. 10 – 21.

20. Смірнова В. О. Осмислення поняття «політичної волі» в історії української політичної думки. *Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. 2015. Вип. 18. С. 19 – 24.

21. Смірнова В. О. Концепт «політичної волі» в наукових підходах української політичної науки. *Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. 2016. Вип. 19. С. 26 – 32.

22. Смірнова В. О. Непопулярні рішення як прояв індивідуальної політичної волі й відповідальності. *Держава і право*. 2016. Вип. 71. С. 143 – 154.

Статті в зарубіжних наукових виданнях:

23. Смірнова В. Відсутність політичної волі до демократичних перетворень як чинник поглиблення деструктивних процесів. *Studia Politologica Ucraino-Polona*. 2017. Вип. 7. С. 238 – 244.

24. Смірнова В. О. Гібридний режим в Україні як наслідок відсутності вольових зусиль у вищих ешелонах влади. *Science and Education a new Dimension. Humanities and Social Sciences*. V(20). Issue: 120. 2017. PP. 69 – 73.

25. Смірнова В. О. Класифікаційні ознаки індивідуальних і колективних носіїв політичної волі. *Science and Education a new Dimension. Humanities and Social Sciences*. V(22). Issue: 131. 2017. PP. 37 – 40.

26. Смірнова В. О. Мотиваційні детермінанти політичної волі. *Studia Politologica Ucraino-Polona*. 2018. Вип. 8. С. 214 – 222.

Публікації, які додатково відображають результати дисертації:

27. Смірнова В. О. Політична воля: теоретико-практичні детермінанти. *Дев'ять юридичні читання. Політико-правова реформа в Україні: історія, сучасність, перспективи*: матеріали Міжнар. наук. конф., 24 – 25 травня 2013 року / ред. кол.: В.П. Андрущенко, Ю.С. Шемшученко, Б.І. Андрусин (та ін.). Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. С. 384 – 387.

28. Смірнова В. Ознаки сваволі в умовах здійснення політичної модернізації: історичний досвід і сучасність. *Social and Human Sciences. Polish-Ukrainian scientific journal*, 04 (12). Available at: http://sp-sciences.io.ua/s2596463/smironova_valentyana_2016_symptoms_tyrranny_unde

r_the_conditions_of_political_modernization_historical_experience_and_contemporaneity_social_and_human_sciences_polishukrainian_scientific_journal_04_12_(accessed 08 January 2017).

29. Смірнова В. О. Прояви сваволі в умовах політичної модернізації. *Дванадцяті юридичні читання. Держава в суспільно-політичних процесах: виклики і загрози*: матеріали Міжнар. наук. конф., 1 – 2 червня 2017 року / ред. кол.: В. П. Андрущенко, Ю. С. Шемшученко та ін. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. С. 356 – 359.

АНОТАЦІЇ

Смірнова В. О. Політична воля як чинник державотворчої діяльності: об'єктивні та суб'єктивні детермінанти. Монографія.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, Київ, 2019. 384 с.

Досліджено основні параметри теоретичного осмислення феномена й поняття «політична воля». Висвітлюється еволюція вчення про політичну волю в історії світової і української суспільно-політичної думки. Визначено методологію і основні параметри практичного втілення політичної волі, з'ясовано можливості й межі її застосування в державотворчій діяльності. Осмислено взаємозв'язок феномена політичної волі з проблемами свободи особистості, свободи волі, свободи вибору, сваволі, волюнтаризму; прослідковано її залежність від типу політичного режиму, політичної свідомості й культури.

Систематизовано досвід застосування владно-вольових засобів у діяльності політичних лідерів другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Прослідковано роль концепту «політична воля» в українській суспільно-політичній думці й на цій основі виявлено його зв'язок з поняттями «народовладдя», «демократія», «державне будівництво». Співставлено конструктивні теоретичні підходи до розуміння політичної волі (чинник впливу на формування державотворчих ідей, дороговказ для суспільства зусиллями визначних політичних лідерів, засіб цілеспрямованого формування масової та індивідуальної поведінки) та спотворені

тлумачення політичної волі (макіавеллізм, волюнтаризм, нігілізм та ін.), що виявляються в деструктивних ідеях домінування волі над розумом.

Розглянуто роль політичної волі як модернізаційного ресурсу влади і запоруки успіху політичних реформ та показано значення непопулярних рішень у процесі втілення політичної волі державного діяча. Виявлено проблеми і парадокси владно-вольових проявів у процесі демократизації українського суспільства.

Ключові слова: політична воля, політична відповідальність, колективна політична воля, індивідуальна політична воля, політичний компроміс, сваволя, непопулярні політичні рішення, волюнтаризм, свобода волі.

Smirnova V. O. Political will as a factor of state-making activity: objective and subjective determinants. Monograph.

Thesis for a Doctor of Political Science Degree in Specialty 23.00.02 – Political Institutes and Processes. V. M. Koretsky Institute of State and Law, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 2019. 384 p.

The basic parameters of theoretical understanding of the phenomenon and the concept of "political will" are investigated. The evolution of the doctrine of political will in the history of world and Ukrainian socio-political thought is covered. The methodology and basic parameters of practical implementation of political will are determined, the possibilities and limits of its application in state-making activity are determined. The connection of the phenomenon of political will with the problems of personal freedom, free will, freedom of choice, arbitrariness, voluntarism is considered; its dependence on the type of political regime, political consciousness and culture is traced.

The experience of using power-willed means in the activity of political leaders of the second half of the XX - the beginning of the XXI centuries is systematized. The role of the concept of "political will" in Ukrainian socio-political thought has been traced and on this basis its affinity with the concepts of "democracy", "democracy", "state building" has been revealed. Comparative constructive theoretical approaches to understanding political will (a factor influencing the formation of state-making ideas, a signpost for society through the efforts of prominent political leaders, a means of purposeful formation of mass and individual behavior) and distorted interpretations of political will

(Machiavellianism. in the destructive ideas of the domination of the will over the mind.

Determination of political will by a set of objective conditions and subjective factors; found that political will as a driving force involves political consciousness and behavior of a political subject and is aimed primarily at realizing the interests and needs associated with the acquisition, retention, strengthening and use of power, characterized by the subject's ability through appropriate willful effort to consistently realize the set goals and objectives in the field of political life, which involves the development, clear and clear articulation of political requirements and programs, the ability to adjust their goals and actions in connection with certain circumstances.

It is found that the lack of proper political will in the ruling class in countries with transitional political systems causes the preservation or incompleteness of economic and political transformations, the inconsistency of changes in national traditions and mentality of the people; These processes, in turn, provoke unpredictable consequences in the future, in particular, making national-state development unsustainable in the long term and uncompetitive compared to countries where the political will of the ruling class made it possible to bring modernization transformations to a logical conclusion.

The role of political will as a modernizing resource of the government and the key to the success of political reforms is considered, and the importance of unpopular decisions in the process of embodying the political will of a statesman is shown. It is proved that the effective reform and modernization of the socio-political space may lead to the necessity of making unpopular political decisions to bypass public opinion. The problems and paradoxes of power-willed manifestations in the process of democratization of Ukrainian society are revealed.

Keywords: political will, political responsibility, collective political will, individual political will, political compromise, arbitrariness, unpopular political decisions, voluntarism, free will.

Смирнова В. А. Политическая воля как фактор деятельности, связанной с государственным строительством: объективные и субъективные детерминанты. Монография.

Диссертация на соискание ученой степени доктора политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. Институт государства и права имени В. М. Корецкого НАН Украины, Киев, 2019. 384 с.

Исследованы основные параметры теоретического осмысления феномена и понятия «политическая воля». Освещается эволюция учений о политической воле в истории мировой и украинской общественно-политической мысли. Определены методология и основные параметры практического воплощения политической воли, выяснены возможности и границы ее применения в деятельности, связанной с государственным строительством. Осмыслена взаимосвязь феномена политической воли с проблемами свободы личности, свободы воли, свободы выбора, произвола, волюнтаризма; прослежены ее зависимости от типа политического режима, политического сознания и культуры.

Систематизирован опыт применения властно-волевых средств в деятельности политических лидеров второй половины XX – начала XXI веков. Показана роль концепта «политическая воля» в украинской общественно-политической мысли и на этой основе выявлена его связь с понятиями «народовластие», «демократия», «государственное строительство». Сопоставлены конструктивные теоретические подходы к пониманию политической воли (фактор влияния на формирование государственных идей, ориентир для общества усилиями выдающихся политических лидеров, средство целенаправленного формирования массового и индивидуального поведения) и искаженные толкования политической воли (макиавеллизм, волюнтаризм, нигилизм и др.), которые проявляются в деструктивных идеях доминирования воли над разумом.

Рассмотрена роль политической воли как модернизационного ресурса власти и залога успеха политических реформ, показано значение непопулярных решений в процессе воплощения политической воли государственного деятеля. Выявлены проблемы и парадоксы властно-волевых проявлений в процессе демократизации украинского общества.

Ключевые слова: политическая воля, политическая ответственность, коллективная политическая воля, индивидуальная политическая воля, политический компромисс, произвол, непопулярные политические решения, волюнтаризм, свобода воли.

Підп. до друку 00.00.2019. Формат 60×90^{1/16}. Папір. офс. Гарнітура “Таймс”.
Друк. офс. Ум. друк. арк. 1,9. Обл.-вид. арк. 1,9. Наклад 100 прим. Зам. 492.

Віддруковано у ТОВ-Видавництві “ЛОГОС” із оригіналів автора.
Свідоцтво про внесення суб’єкта видавничої справи Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК № 201 від 27.09.2000 р.
01030, Київ-30, вул. Богдана Хмельницького, 10, тел. 235-60-03